

Söndagskrönika: Kan sekulära samhällen överleva?

För ett par decennier sedan sedan följde jag *Couplings*, en brittisk komediserie. Där fanns bland andra Jane, en attraktiv men inte särskilt smart rollkaraktär som förälskade sig i en snygg och klyftig kristen kille. På grund av sin religion hade han vissa betänkligheter rörande utomäktenskapligt sex. Det hade inte Jane, som bestämde sig för att fånga in honom. Fördomsfri som hon var, såg hon hans kristna tro som ett litet gupp på kärleksstigen. Det skulle hon nog komma tillrätta med. Så enkelt visade det sig emellertid inte vara. När han för femtioelfte gången försökte förklara för henne varför de inte kunde ligga med varandra, trillade plötsligt myntet ner för Jane. Häpet sa hon: "Men tror ni kristna verkligen på sån't där? Det där med Gud och Jesus, det är ju bara sagor!"

Att Jane inte var särskilt klyftig var en av poängerna. Det tog tid för henne att förstå att den kristna moralen var på allvar, att denne snygge, välformulerade och genomtänkte kille trots allt visade sig vara en idiot. Men så dum så att hon trodde på religiösa sagor, nej det var hon inte. Där gick gränsen. För egen del kan jag bara konstatera att jag nog är lika korkad som Jane.

Så korkad var också Ingemar Hedenius, uppsalafilosofen som på femtio- och sextiotalet var Sveriges mest kände kritiker av både den kristna läran och kyrkan. Hans credo var att man inte ska tro på något som det inte finns förnuftiga skäl för att anse vara sant.

Flyttar vi närmare vår egen tid blossade efter 9/11 en likartad kritik upp, eftersom religion och terror kunde kopplas ihop. Mellan 2004 och 2007 publicerades så många religionskritiska böcker att en ny rörelse tog form: *Nyateismen*.

Neurobiologen Sam Harris skrev *The End of Faith: Religion, terror and the future of reason*, evolutionsbiologen Richard Dawkins *The God Delusion*, filosofen Daniel Dennett *Breaking the Spell: Religion as a Natural Phenomenon* och journalisten Christopher Hitchens skrev *God Is Not Great: How Religion Poisons Everything*. Några år därefter dog han och det är svårt att tro att han hamnade i himmelriket.

Det som är gemensamt för nyateisterna är att de angriper religionen genom att skjuta in sig på själva trosföreställningarna. De tre vetenskapsmännen gjorde det med ett evolutionsbiologiskt perspektiv medan Christopher Hitchens tog spjårn i förnuftet och kanske blev den allra hårdaste kritikern. Han liknade det kristna himmelriket vid Nordkorea, där medborgarna tvingas att dyrka en totalitär ledargestalt. Gud, den ständige övervakaren, är folkmordisk, homofobisk, sexistisk och till och med en sadomasochist, eftersom han tvingar oss att älska honom, trots att vi fruktar honom.

Dessa högt begåvade forskare och tänkare gjorde det lika enkelt för sig som Jane i *Couplings*. De är för övrigt sent ute. Våldigt sent. Inte ens Nietzsche var först när han för ett och ett kvarts sekel sedan konstaterade att Gud är död. 1200-talsfilosofen Thomas av Aquino, som var djupt troende, sa att om du bestämde dig för att ge dig ut på ett så omfattande projekt som att lista alla saker som fanns i världen – skor, hus, moln, stjärnor, människor etc - så skulle Gud inte komma med på den listan, eftersom Gud inte är ett skapat objekt utan skaparen själv. Det är näst intill detsamma som att säga att Gud inte finns.

För tre år sedan anslöt den svenska filosofen Martin Hägglund till religionskritikerna med *The Life*, en bok som i USA väckte rätt stort intresse. I stället för att nagla religiösa tänkares enfald försöker Hägglund lyfta fram något som han kallade *sekulär tro*, ett intresse för det jordiska och ändliga livet. Himmelriket och evigheten lockade inte. Människorna måste komma över sina religiösa vanföreställningar och inse att allting handlar om vad vi gör med vår ändliga tid tillsammans. Det är inte evig salighet vi saknar utan sociala och institutionella former som gör det möjligt för oss att leva lyckligare jordeliv.

En annan av vår tids uppmärksammade tänkare är psykologiprofessorn Jordan Peterson. Han tar ofta med berättelser ur bibeln i sina offentliga föreläsningar och diskussioner men vill inte tala om var han själv står. Han har förklarat att han anser det vara en privat fråga men han har också sagt att han är ambivalent: "Jag agerar som om Gud existerar och är skräckslagen inför tanken att han gör det".

Det är ett minst sagt motsägelsefullt svar. Jag skulle vara långt mer tillfreds med den motsatta formuleringen: "Jag agerar som om Gud inte existerar men är skräckslagen inför tanken att han inte gör det." Det är nämligen ett svar som ligger helt på linje med något som vi inte vet, om sekulära samhällen på sikt kan överleva. Sovjetunionen gjorde det inte, inte heller Kampuchea. Om Kina kommer att göra det är ännu för tidigt att sia om. I *Det*

rättfärdiga samhället (Fri Tanke 2022) skriver Jonathan Haidt att samhällen som gör sig av med religionens "exoskelett" (bra ord, googla) noggrant bör fundera igenom vad som på sikt kommer att hända. Vi vet faktiskt inte det. De enda ateistiska samhällen vi känner till har uppstått i Europa under de senaste decennierna. De är de mest ineffektiva samhällen vi känner till när det gäller att omvandla resurser (som de har väldigt gott om) till avkomma (som de har ont om).

Något som utmärker Sovjetunionen, Kambodja och Kina är att de visat sig vara skickliga på folk mord och i flera fall är det de egna invånarna som fått sätta livet till. Observera att i dessa tre länder väntade religionen tåligt på att få återkomma. I de forna sovjetiska staterna är den ryska ortodoxin åter högst levande. Buddhismen lever i Kambodja och såväl taoism som konfucianism i Kina. Också islam lever i Kina, trots att uigurer, kazaker och andra muslimska minoriteter utsätts för massfångslanden, tortyr och förföljelse. Amnesty International konstaterar att det är ett systematiskt och organiserat förtryck som bör klassas som ett brott mot mänskligheten.

Tänk er nu ett samhälle där det inte finns någon religion som väntar på att få blossa upp igen. Samhällen där inte bara gud utan religionen är död. Sverige tycks sikta mot en sådan framtid. Är rent sekulära samhällen möjliga? Ingen vet. Det är ingen fråga som mig veterligt debatteras, inte ens av filosoferna. För dem som tycker sig se hur vårt samhälle är i full färd med att begå självmord, och de är rätt många, så är det inte bara en skrämmande utan också ett gåtfullt skeende. Religionen kan mycket väl vara det exoskelett som förhindrar att mänskliga samhällen faller samman.

Antropologen Richard Sosis har ställt samman statistik över cirka tvåhundra mer eller mindre sektartade gemenskaper som grundades i USA på 1800-talet. De överlevde så länge de lyckades svetsa samman gruppen, tränga undan egenintresset och lösa problemet att vissa åkte snålskjuts. De var antingen religiösa eller sekulära, oftast socialistiska. Bara sex procent av de sekulära kollektiven fungerade fortfarande tjugo år efter att de grundats, att jämföra med 39 procent av de religiösa gemenskaperna. För de religiösa kollektiven gällde att ju mer de krävde av sina medlemmar, desto längre överlevde de. Det gällde emellertid inte för de sekulära kollektiven, varav de flesta gick under inom fem år.

Den franske filosofen Émile Durkheim (1858-1917) räknas vid sidan av Max Weber och Karl Marx som en av sociologins grundare. Han hävdade att *Homo sapiens* i själva verket var *Homo duplex*, en varelse som existerar på två plan. Det profana planet är den ordinära dagliga värld där vi lever större delen av våra liv och bekymrar oss om välstånd, hälsa och rykte. Men vi har också förmågan att transcendera och bli medlemmar av något som är större än vi själva. Där blir vi delar av en helhet. Det är de religiösa riternas uppgift, att omvandla mer eller mindre autonoma individer till medlemmar av ett kollektiv. Det är den religiösa tillhörighetskänslan som har betydelse, inte den religiösa tron. Den som lever i en

religiös gemenskap är inflätad i en mängd normer, relationer och institutioner som formar beteendet. Hotet är det som Durkheim benämde *anomi*, den normlöshet som löser upp ett samhälle som inte längre har en gemensam moralisk struktur. Vi har utvecklats för att leva, handla och lita på varandra inom gemensamma moraliska regelsystem. När ett samhälle tappar greppet om sina medlemmar och låter alla göra som de behagar är resultatet ofta minskad lycka, förvirring och ökat antal självmord, vilket Durkheim visade oss för mer än hundra år sedan när han publicerade *Självordet*, en av sociologins klassiker.

En tanke som Jonathan Haidt prövar är att vår tro ofta är en efterhandskonstruktion. Den rättfärdigar och legitimerar vår kollektiva gemenskap. Han skriver i *Det rättfärdiga sinnet* (Fri Tanke 2022):

Om du ser hundra insekter samarbeta mot ett gemensamt mål kan du vara rätt säker på att de är syskon. Men när du ser hundra människor jobba på en byggarbetsplats eller gå ut i krig skulle du bli väldigt förvånad om det visade sig att alla tillhörde en enda stor familj. Människor är världsmästare på samarbete utanför släktgränserna.

Får man tro Jonathan Haidt är det just det som är religionens huvuduppgift, att skapa denna för mänskligheten unika form av kollektiv. Religionen existerar primärt för att människor tillsammans skall klara det som de inte klarar på egen hand. Han har fört fram metaforen att förnuftet är ett hus, det egna huset där vi är synnerligen förtrogna med alla rum, alla vrår och skrymslen. Men så upptäcker vi att det finns en trappa upp till något högre och okänt. Tar vi den trappan upp, lämnar vi förnuftets hus och blir del av något större. Individens skarpa gränser mot omvärlden löses upp. Vi överskrider förnuftet och når en högre och religiös dimension. Vi blir delaktiga i "det sakrala". Jonathan Haidt ställer frågan om mänskliga samhällen kan fungera utan det sakrala. Svaret har han emellertid inte.

Karl-Olov Arnstberg

<https://morklaggning.wordpress.com/2022/07/24/sondagskronika-kan-sekulara-samhallen-overleva>

Alla texter är © på denna blogg. Det är tillåtet att sprida texterna under förutsättning att ni alltid länkar till källan här på bloggen.